

■ Tóth Endre*

Miből lesz a „köztudomás”?

a bizonyítás egy sajátos kérdése a nem vagyoni kártérítési perekben

Ez a tanulmány a köztudomású – és mint ilyenek, külön perbeli bizonyítást nem igénylő – tényeknek a nem vagyoni kártérítések körében mutatkozó különös relativitására, illetve a perekben gyakran meghivatkozott „köztudomás” mögé rejtőzés veszélyeire és buktatóira kívánja felhívni a figyelmet. A problémát az okozza, hogy adott körülmények között az egyébként köztudomású tények is egészen más hangsúlyt, esetleg egészen más tartalmat nyernek. Ugyanaz az esemény és éppen az ellenkezője is lehet káresemény, ugyanaz a jogsértő cselekmény lehet alkalmas és lehet alkalmatlan a nem vagyoni kártérítés szankciójának kiváltására, mindez pusztán a vizsgált esemény, illetve jogsértő cselekmény kontextusán múlik. A kontextus elemei pontos és alapos feltérképezésének – noha ez az eljárások egy részében valóban komoly kihívást jelent mind a bíró, mind a bizonyításra kényszerülő fél számára – e perekben különös jelentősége van, s elmulasztásának luxusa a megítélendő tények relativitásából fakadó kiemelkedő kockázati (tévedési) mérték miatt nem lenne megengedhető. A „köztudomás”-ra történő indokolatlan bírói hivatkozásokkal szemben fokozott felelősség nyugszik a közzétett ítéleteivel a joggyakorlatot szinte bármely más szereplőnél hatékonyabban formáló Legfelsőbb Bíróságra.

A vizsgálódások során az ésszerűség diktálta területi korlátokra tekintettel nem foglalkozok a bizonyításelméleti szakirodalomban felvetett kérdésekkel, sem a korábban hatályos szabályozásnak, illetve az ennek háttere előtt kialakult bírói gyakorlatnak a bemutatásával. Tisztán elméleti és történeti szempontokra csupán a jelenlegi helyzet teljesebb megértése érdekében utalok, míg a hangsúlyt a jelenleg hatályos jogszabályok, valamint az annak talaján létrejött bírói gyakorlat elemzésére helyezem.

* A Szerző bíró

Alapok

Az 1952. évi. III. tv. (továbbiakban: Pp.) a perbeli bizonyítás feleket terhelő általános szabályát alapelvi szinten is megfogalmazza, míg a X. fejezet a bizonyítás részletszabályait tartalmazza.

A Pp. 3. § (2) bekezdésében¹ rögzített, a feleket illető rendelkezési jog bizonyítási eljárásbeli megvalósulását a Pp. 2001. január 1-től hatályos 3. § (3) bekezdése biztosítja. Eszerint: *„a jogvita elbírálásához szükséges bizonyítékok rendelkezésre bocsátása – ha törvény eltérően nem rendelkezik – a feleket terheli. A bizonyítás indítványozása elmulasztásának, illetve a bizonyítási indítvány elkészített voltának jogkövetkezményei, valamint a bizonyítás esetleges sikertelensége törvény eltérő rendelkezései hiányában a bizonyításra kötelezett felet terheli.”* A bizonyítás részletszabályainál elhelyezett és 1995. augusztus 29-től hatályos Pp. 164. § (2) bekezdése szerint pedig: *„a bíróság bizonyítást hivatalból akkor rendelhet el, ha azt törvény megengedi”*. A bíróság így a törvényben nevesített kivételektől eltekintve hivatalból a jogvita alapjául szolgáló tényállás tisztázására, bizonyítására nem köteles – sőt arra lehetősége sincs, eljárása pusztán a bizonyításra szoruló tényekről, a bizonyítási teherről, illetve a bizonyítás sikertelenségének következményeiről a felek részére nyújtott tájékoztatásra², valamint a felajánlott és releváns körre vonatkozó bizonyítási indítványok szerinti bizonyítás lefolytatására korlátozódik, így a tényállást az e keretek között beszerzett bizonyítékok egybevetése és mérlegelése alapján állapítja meg.³

A bizonyítási eljárás „urai” a peres felek, akik rendelkezni jogosultak a bizonyítási eszközök igénybeviteléről, egyben viselik a sikertelen vagy elmulasztott bizonyítás következményeit.

A bizonyítandó (releváns) tények körét a jogvita elbírálásakor felhasznált törvényi tényállások tulajdonképpen mint egy-egy matematikai képlet adják meg. A tény bizonyítottsága esetén a bírónak „el kell vonatkoztatnia” a történeti tényállástól, és mint megkapott addig ismeretlen „változót”, behelyettesíteni az adott „képlet”-be. Ahhoz azonban, hogy idáig eljussunk a tény bizonyítása szükséges. A Pp. 163. § (1) bekezdése szerint: *„a bíróság a per eldöntéséhez szükséges tények megállapítása végett bizonyítást rendel el”*. A tény bizonyítása pedig azt a felet terheli, akinek mindez az érdekében áll. A Pp. 164. § (1) bekezdése határozottan fogalmaz: *„a per eldöntéséhez szükséges tényeket általában annak a félnek kell bizonyítania, akinek érdekében áll, hogy azokat a bíróság valónak fogadja el”*. A tény bizonyítottság hiányában figyelmen kívül marad, a törvényi tényállásbeli „változó” megtartja ismeretlenségét, és az adott félre kedvező, annak érdekében álló absztrakció nem következik be.

Vannak azonban kivételes tények, melyek ez irányú bizonyítás nélkül is valósnak fogadhatóak el, és mind a tényállás megállapítása, mind annak jogi értékelése során

¹ „A bíróság – a törvény eltérő rendelkezése hiányában – a felek által előterjesztett kérelmekhez és jognyilatkozatokhoz köve van.”

² Pp. 3. § (3) bek. utolsó mondata

³ Pp. 206. § (1) bek.

felhasználhatóak. Ezek a beismert, az egyezően előadott, a vitatottá nem tett, a köztudomású és a hivatalos tudomáson alapuló tények.⁴ Habár a jogirodalom nem egységes annak megítélésében, hogy ezen tények megállapítása fogalmilag a bizonyítás körébe tartozik-e vagy sem,⁵ ennek a kérdésnek gyakorlati jelentősége nincs.

A külön bizonyítás nélkül megállapítható tények csoportjába tartoznak tehát a köztudomásra hivatkozással megállapítható tények. A Pp. 163. § (3) bekezdése szerint: *„A bíróság az általa köztudomásúnak ismert tényeket valóban fogadhatja el. [...] Ezeket a tényeket a bíróság akkor is figyelembe veszi, ha azokat a felek nem hozták fel, köteles azonban a feleket e tényekre a tárgyaláson figyelmeztetni.”* A törvény a köztudomás fogalmát nem határozza meg. A szakirodalom adta definíció szerint köztudomásúnak minősül az emberek bizonyos köre (csoportja) előtt ismert és valóban elfogadott tény.⁶ Általános szabályként köztudomásúnak tekinthető az a tény, amely bizonyos körben az emberek nagy része előtt olyan mértékben ismeretes, hogy azt minden értelmes ember valószínűleg fogadhatja el.⁷ A köztudomású tényeket a jogirodalom hagyományosan két csoportba sorolja. Szűkebb értelemben ide tartoznak a történeti események, és az olyan jellegű általános ismeretek, mint pl. a mértékrendszer elemei. Tágabb értelemben ebbe a körbe sorolhatók még emellett a köztapasztalati tények, melyek általánosan ismert összefüggéseken vagy megfigyelésen alapulnak. A köztudomásúnak nem feltétele, hogy széles körben legyen ismert az adott tény, elég ha egy meghatározott csoport tagjai pl. az azonos foglalkozásúak ismerik. Az viszont szükséges, hogy a bíróságnak egyrészt az adott tényről, másrészt annak köztudomású mivoltáról tudomása legyen. Azt azonban, hogy a bíróság mind a tényről, mind annak köztudomású jellegéről honnan szerzett tudomást, a döntése indokolásában megjelölnie nem kell.

A félnek a köztudomású tény nemcsak hogy bizonyítani nem kell, de még csak állítania sem szükséges, azt ugyanis a bíróság hivatalból figyelembe veszi.

Bár a szűkebb értelemben vett köztudomású tények körében ez nem merül fel, de a tapasztalati tények esetén a köztudomás nem feltétlenül eredményezi a bizonyítás elmaradását, a köztapasztalati tényekkel szemben helye van ugyanis az ellenkező bizonyításának. Ezért szükséges és mellőzhetetlen, hogy a bíróság az általa figyelembe venni kívánt ilyen tényről, valamint annak köztudomású mivoltáról a feleket a tárgyaláson a döntéshozatalt megelőzően tájékoztassa.

⁴ Pp. 163. § (2) és (3) bek.

⁵ Az egyik álláspont (Móra, Szilberek és követőik) szerint a Pp. 163. § (2) és (3) bekezdéseiben foglalt esetek egyszerűbben bizonyítható tényeknek minősülnek, míg a másik álláspont (Farkas) szerint a Pp. 163. § (2) és (3) bekezdése alapján megállapított tények bizonyítás nélkül megállapított tények. Az eltérő álláspontok ismertetésére lásd Szilberek Jenő – Névai László (szerk.): A Polgári peres eljárás kézikönyve. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1995. 389-390. o.

⁶ I. m. 392. o., illetve lásd még a Complex CD-jogtár Pp. 163. § (3) bekezdéséhez fűzött magyarázatát.

⁷ E definícióra lásd Kengyel Miklós (szerk.): A Polgári perrendtartás magyarázata. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1976. I. kötet 891. o.

Köztudomás a nem vagyoni kártérítési perekben

Az 1953. előtti joggyakorlat a nem vagyoni kártérítést mindenképp a méltányossághoz kötötte. Ahogy a III. sz. PED indokolása tartalmazta: *„a marasztalás, különösen a magánjogi csábítás, nemi erőszak, feltűnő eltorzulás, nemi betegséggel való megfertőzés esetében arra utalással történt, hogy az adott esetben az életben való érvényesülés a keresőképesség csökkenésén felül is megnehezült, nőknél főleg a férjhezmenési esély csökken.”* A tisztességes lányon erőszakot elkövető azt a hátrányt volt köteles kompenzálni, hogy a lány nehezebben kap férjet és családi ellátást, a testi sértést, feltűnő torzítást előidéző személy pedig azon hátrányért felelt, amely a sérültnél az okozott sérülés folytán jövőendő szerencséjében, az életben való érvényesülésében jelentkezett.⁸ Ugyancsak a PED indokolása utal arra, hogy mindezen esetekben a valóságos károsodás bekövetkezését nem kellett bizonyítani. A külön bizonyítás mellőzését valószínűsíthetően az indokolhatta, hogy az ilyen jellegű sérelem folytán bekövetkező hátrányok kvázi köztudomásúak.

Az 1978-ban új tartalommal megtöltött Ptk. 354. §-a (*„A károkozó köteles megtéríteni a károsult nem vagyoni kárát, ha a károkozás a károsultnak a társadalmi életben való részvételét, vagy egyébként életét tartósan vagy súlyosan megnehezíti, illetőleg a jogi személynek a gazdasági forgalomban való részvételét hátrányosan befolyásolja.”*), valamint a Legfelsőbb Bíróság 16. számú Irányelve a nem vagyoni károk terén bizonyítandó tényeket egyértelművé tette. Ahhoz, hogy a kereset eredményre vezessen a felperes tartozott bizonyítani a jogellenességet, a kárt, és a kettő közötti okozati összefüggést, míg a károkozó alperesnek kellett bizonyítani a mentesülést eredményező felróhatóság-hiányt, azzal, hogy a feleket természetesen az ellenérdekű fél által bizonyított tények körében az ellenbizonyítás lehetősége megillette. A kár fogalmát, és az annak megállapításához vizsgálandó és bizonyítandó tények körét a törvény rendelkezése megadta, melyet a hivatkozott irányelv tovább részletezett és értelmezett.

A szankciót megalapozó kár – a maihoz képest – csak szűk körben, igen alapos bizonyítás és részletes tényfeltárás alapján volt megállapítható, amely mellett a köztudomásra hivatkozás – bár Pp.-beli szabályai a maival megegyező formában jelen voltak – nemigen kaphatott szerepet.

Gyökeres változást hozott azonban e téren is a Ptk. 354. §-ának alkotmánybírósági megsemmisítése, és a 16. számú Irányelvnek ezt megelőző hatályon kívül helyezése, egyben az Alkotmánybíróság 34/1992. (VI. 1.) AB. határozatának indokolásában foglaltaknak a bírói gyakorlatban való megjelenése.

A bizonyítási teher és annak iránya ugyan változatlan maradt, változott viszont a kár fogalma. Az új törvényi rendelkezés a Ptk. 355. §-ának (1) bekezdésén, valamint (4) bekezdésén keresztül bár megtéríteni rendelte, egzakt módon nem határozta meg azt. Az „önfejlesztő” bírói gyakorlat ugyan teljesen egységes képet ma sem mutat, és ismert azon irány, mely a nem vagyoni kártérítés alapjául pusztán a felróható személyiségi jogsértés tényét kívánja meg, és egyben azt

⁸ Lásd Szladits Károly: A magyar magánjog vázlata. Budapest, 1935. II. rész 291. o.

elégésesnek is tartja a szankció kiváltására,⁹ a domináns – és úgy gondolom egyben a dogmatikailag helyes – gyakorlat szerint a szankció kiváltásához a személyiségi jogsértésen túl többlettényállás,¹⁰ azzal okozati összefüggésben a személyiségi jogában megsértett személynél jelentkező valamely hátrány (kár) is szükségeltetik. A nem vagyoni kár definiálására is többféle (szűkítő és kiterjesztő) megoldás él egyidejűleg,¹¹ a legátfogóbbnak és legelterjedtebbnek a „bármely testi, lelki, pszichikai, emocionális, nem vagyoni üzleti hátrány” megfogalmazást tekinthetjük.¹² Ennek a hátránynak azonban nem kell szükségképpen elérni a korábban hatályban volt Ptk. 354. § szerinti mértéket. A hátránynak az a minimuma, amely a kompenzálásra alkalmas mértéket eléri, az egyedi tényállás függvénye, és általános ismérvekkel nem határozható meg.¹³

Akárfogalmának bizonyos mértékű bizonytalansága és az említett „hátrányminimum” eseti jellege utat nyitott a köztudomással indokolt ténymegállapítások elterjedésének a bírói gyakorlatban, ami azután a jogi képviselők által gyakorolt igényérvényesítésnek is közkedvelt hivatkozásává vált.

Tekintsünk most át néhány példát, amelyek megfelelően reprezentálják a gyakorlat sajátosságait:

A történeti tényállás szerint az alperesi rádió által sugárzott interjúban a Magyarországon és külföldön is üzleti tevékenységes folytató felperes személyére tett valótlan állítások (terroristacsoportoknak való fegyverszállítás, mazochista szex-klubban történt eseményeknek felvételen való rögzítése, és a felvételek nyilvánosságra hozatalával harmadik személy megzsarolása) hangzottak el egy igen népszerű, nagy hallgatottságú műsorban. A Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati

⁹ Lásd „A nem vagyoni kártérítés a polgári és a munkaügyi perekben” című tanulmány (Baranya Megyei Bíróság Polgári és Közigazgatási Kollégium kiadványa, 2000. november 17.) 3. pontjában foglaltakat, továbbá a Hajdú-Bihar Megyei Bíróság Gf. 40.201/2002/3. számú ítéletét, a Hajdú-Bihar Megyei Bíróság Pf. 21.709/2002/2. számú részítéletét, illetve a Debreceni Városi Bíróság P.24.712/1999/17. és 26.354/1996/29. számú ítéleteit.

¹⁰ Lásd a 9. lábjegyzetben hivatkozott tanulmány 3. pontjában foglaltakat, és az I. számú véleményt, továbbá a Hajdú-Bihar Megyei Bíróság Pf.20.005/1994/4. számú ítéletét, a Legfelsőbb Bíróság Pf. VIII. 26.733/2002/2. számú ítéletét, illetve a Debreceni Városi Bíróság P.23.103/2001/12., P.20.635/2001/19., és P.20.009/2000/19. számú ítéleteit.

¹¹ Pro primo: a korábban hatályban volt Ptk. 354. §-a által nevesített és meghatározott körben; pro secundo: a hátrány az emberi személyiség értékminőségének csökkenése, mely akkor állapítható meg, ha a személyiség helyzete kedvezőtlenül, a korábbihoz képest hátrányosan megváltozik (Petrik Ferenc: A kártérítési jog. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1991. 150. o.); pro tertio: a nem vagyoni kár az emberi személyiség testi, vagy lelki életminőségének hátrányos megváltozása (Havasi Péter: „A személyek polgári jogi védelmére vonatkozó szabályozás kritikai elemzése, javaslat az új szabályozásra” In: Polgári Jogi Kodifikáció, 2002. IV. évfolyam 1. szám, 16. o. Lásd még továbbá a 9. lábjegyzetben hivatkozott tanulmány 3. pontjában kifejtetteket.

¹² Lábady Tamásnak az ELTE Jogi Továbbképző Intézete által szervezett biztosítási szakjogászai képzésen 2001. november. 13-án elhangzott előadása (nem publikált).

¹³ Lásd a 9. lábjegyzetben hivatkozott tanulmány 3. pontjának III. számú véleményét, valamint a 34/1992. (VI. 1.) AB. határozat indokolását.

eljárás során hozott határozatában kifejtette, hogy a felperes keresetének elbírálása érdekében mellőzhetetlen volt annak vizsgálata (a rádióinterjú elhangzásának idején még a Ptk. 354. §-ának az AB határozat előtti szövege volt hatályban), hogy a jogsértés a felperesnek a társadalmi életben való részvételét, vagy egyébként az életét tartósan vagy súlyosan megnehezítette-e. A jogsértéssel összefüggő hátrányok bekövetkezését a felperes volt köteles bizonyítani (Pp. 164. § (1) bek.), ugyanakkor a köztudomásúnak ismert tényeket a bíróság akkor is figyelembe veszi, ha azokat a felek nem hozták fel, köteles azonban a feleket e tényekre a tárgyaláson figyelmeztetni (Pp. 163. § (3) bek.). Az adott rádióműsorban a felperes üzleti tevékenységét és magánéletét az általános közfelfogás szerint igen rossz színben feltüntető, lényegében bűncselekmény elkövetésével is vádoló tényállítások hangzottak el. *Az adott tényállítások pedig olyan tényállítások, melyek önmagukban alkalmasak arra, hogy az érintett személy társadalmi életben való részvételét (beleértve a magánéletet és az üzleti tevékenységes is) hátrányosan érintsék, kárpótlásra alapot adó módon megnehezítsék. A nem vagyoni kártérítés elbírálásnál alkalmazandó Ptk. 354. §-ban foglalt törvényi feltételek fennállásának további bizonyítása ezért a Pp. 163. §-ának (3) bekezdése alapján nem volt indokolt.*¹⁴

A fenti esethez az a megjegyzés kívánkozik, hogy a kártérítés összegszerű meghatározása érdekében a Legfelsőbb Bíróság elengedhetetlennek látta a hátrány részletes feltárását a károsult üzleti és magánéletével kapcsolatos tények perrendtartás szerinti bizonyításán keresztül. A következő döntés is az előző esetből kitűnő szemléletmódot tükröz:

A történeti tényállás szerint az alperes kiadásában megjelent napilap „Diplomás gyilkos” cím alatt a felperesről, annak fényképével is illusztrált cikket közölt, melyben valótlanul állította, hogy „a mainzi rendőrség keresi a 30 éves J. J.-t, aki azzal gyanúsítható, hogy köze van a menekültek lelki gondozásáért felelős mainzi bencés páter R. F. meggyilkolásához”. A felperes a cikk megjelenésekor munkaviszonyban állt, vezetői tanácsadással, adatbázis-tervezéssel, komplett rendszerek kivitelezésével foglalkozott, és mint számítógépes rendszerek szakértője a munkaviszonyától függetlenül is vállalt megbízásokat.

A másodfokú bíróság a felperes által állított tények külön bizonyítása nélkül megállapította, hogy a jogsértés alkalmas volt arra, hogy a felperesről a környezetében kedvezőtlen értékítélet alakuljon ki, a felperessel szemben a bizalom megrendüljön, és ezzel a felperes társadalmi életben való részvétele, az élete nem vagyoni kárpótlásra alapot adó módon megnehezült (a káresemény bekövetkeztekor még szintén a Ptk. 354. §-ának korábbi szövege volt hatályban), melyre tekintettel a nem vagyoni kártérítés feltételei fennállnak. A Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárás során hozott ítéletében a Pp. 164. §-ának (1) bekezdése, valamint a 163. §-ának (3) bekezdésének felhívásával rámutatott, hogy

¹⁴ Lásd a BH. 1995. 273., és a BH. 1996. 304. sz. alatt közzétett jogeseteket.

a másodfokú bíróság lényegében a Pp. 163. §-ának (3) bekezdését alkalmazta, amikor állást foglalt abban a kérdésben, hogy a kifogásolt sajtóközlemény önmagában, különösen a cím megválasztásával alkalmas volt a felperes társadalmi életben való részvételét, az életét megnehezíteni. Valakinek a gyilkosként való feltüntetése önmagában alkalmas arra, hogy megnehezítse a társadalmi, magánéleti kapcsolatait.¹⁵

A kár e szerint lehet az adott jogsértés köztudomású következménye. Figyelemreméltó, hogy az esetben az összecszerűség kérdésében hozott döntéshez sem kívánt meg a bíróság tényleges bizonyítást.

A következő ügy tényállása szerint a biztosítási jogviszonnyal összefüggő pénzkövetelések behajtásával foglalkozó felperes adatait (név, lakcím, telefonszám) – annak ellenére, hogy kifejezetten titkosított telefonvonallal rendelkezett – az alperesi társaság a nyilvánosan kiadott telefonkönyvben közzétette. A Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati eljárás során hozott ítéletében szintén a Pp. 163. §-a (3) bekezdésének felhívása mellett kifejtette, hogy a bíróság a köztudomású tényeket akkor is figyelembe veszi, ha arra a felek nem hivatkoznak. *Az pedig köztudomású, hogy ügyfelekkel, ügyfelek vagyoni jogaival, az ügyfelek fizetési kötelezettségét érintő kérdésekkel foglalkozó személyek számára hátrányos helyzetet eredményez, ha az ügyfelek otthonukban telefonon zaklathatják. A zaklatások ismétlődése, az elhangzó fenyegetések pedig a köztudomásúknak megfelelően olyan pszichés megterhelést jelentenek, amelyek már nem vagyoni hátrányt eredményeznek.*¹⁶

Egy másik ügyben az alperes által kiadott hetilap „Sötét zsaruk” címmel „rendőrségi korrupció” alcímmel a felperesről mint volt rendőrkapitányról valótlanul állította, hogy vele szemben hivatali visszaélés miatt eljárás folyik, (valójában az eljárás adott időpontban már a felperes marasztalása nélkül befejeződött), valamint hogy állásából menesztették (ezzel szemben munkaviszonya közös megegyezés alapján szűnt meg). A cikk megjelenésekor a felperes pályakezdő ügyvéd volt. *A jogerős ítélet a Pp. 163. §-ának (3) bekezdésre hivatkozással indokul hívja, hogy köztudomású tényként megállapítható, a felperes mint pályakezdő ügyvéd hátrányt szenvedett azáltal, hogy személyét korábbi beosztása alatt elkövetett korrupciós bűncselekményekkel alaptalanul összefüggésbe hozta az alperes.* Mindez a felperes nem vagyoni kárigényét megalapozza. Az adott ügyben a Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárás keretében hozott ítéletében a következőket mondta ki: „amint arra a Legfelsőbb Bíróság már több eseti döntésében rámutatott, a Pp. 163. §-ának (3) bekezdése alapján a jogsértés jellegéből és körülményeiből a bíróság azt a tényt, hogy a személyhez fűződő jog megsértése miatt a sérelmet szenvedett személyt érte olyan nem vagyoni hátrány, amely a Ptk. 355. §-ának (4) bekezdése alapján a nem vagyoni kárpótlás iránti keresetet megalapozza, további bizonyítás nélkül, köztudomású

¹⁵ Lásd a BH. 1995. 521. számú jogesetet.

¹⁶ Lásd a BH. 2002. 222. számú jogesetet.

*tényként valónak fogadhatja el. A perbeli esetben a jogerős ítélet köztudomású tényként a felperest ért hátrány bekövetkezését helyesen állapította meg.*¹⁷

Az ítéletek a kártérítés összegszerű meghatározásához sem kívánták meg a tényleges bizonyítást, a nem vagyoni kártérítés mértékének megállapítását a Pp. 206. §-ának (3) bekezdésével indokolták.¹⁸ Külön is figyelmet érdemelnek a közszereplőket ért személyiségi jogi sérelem folytán született határozatok:

A tényállás szerint a parlamenti képviselő felperesről az alperes kiadásában megjelenő satirikus lap olyan photosop trükk-technikával készült fotót közölt, melyen a felperes arcképéhez idegen, fürdőruhás testes montírozta. A felvételt a lap a felperes kifejezett tiltakozása ellenére ismételtelen megjelentette. A Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati eljárás során arra az álláspontra helyezkedett, hogy az alperes a felperes személyhez fűződő jogainak megsértésével, majd a jogsértő tevékenységnek a tiltakozás utáni folytatásával a felperes számára *olyan, elsősorban pszichés vonatkozású életmegnehezülést eredményezett, amely – figyelemmel közéleti tevékenységére, a választópolgárok előtti tekintélyvesztés lehetőségére is – megalapozta a Ptk. 354. §-ára (a képek megjelenésekor a '78 utáni szövegével volt még hatályban) alapított nem vagyoni kártérítés iránti igényét.*

Az indokolás – bár nem hívja fel a Ptk. 163. §-ának (3) bekezdését – tartalma szerint köztudomáson alapuló ténymegállapítást tesz.¹⁹

Az újabb tényállás szerint az önkormányzati képviselő, és az adott választáson képviselőjelöltként induló felperesről az alperes, aki maga is ugyanazon választások képviselőjelöltje volt, az önkormányzati képviselői választások kampányidőszakában terjesztett szórólapjain azon valótlan tényt állította, hogy „a jó keresztény B. B. kisfiának benzinkutacskát [...] lobbizgatott össze”. A szórólap országos visszhangot is kiváltott. A Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati eljárás során hozott ítéletében akként foglalt állást, hogy helyesen állapította meg a jogerős ítélet, hogy a szórólap nagyobb nyilvánosságot kapott, így a felperessel szemben a helyi közösségben kialakult a bizalmatlanság, kételkedés a becsületességében. Ezek a körülmények a felperes 1999. évi választási eredményeit is befolyásolhatták (a felperest nem választották képviselővé). Megalapozott tehát a jogerős ítélet azon következtetése, hogy az alperes jogsértő magatartása a felperesnek nem vagyoni hátrányt okozott. *Ez a Pp. 163. §-ának (3) bekezdése szerint köztudomású tényként is megállapítható volt.*²⁰

¹⁷ Lásd a BH. 2002. 392. számú jogesetet.

¹⁸ Pp. 206. § (3) bek.: „A bíróság a kártérítés vagy egyéb követelés összegét, ha a szakértői vélemény vagy más bizonyíték alapján meg nem állapítható, a per összes körülményeinek mérlegelésével belátása szerint határozza meg.”

¹⁹ Lásd a BH. 1994. 127. számú jogesetet.

²⁰ Lásd a BH. 2002. 135. számú jogesetet.

A talán legközismertebb döntés a következő:

a tényállás szerint az alperes az Országgyűlés ún. olajbizottságának működéséről a parlament épületében tartott sajtótájékoztatón valótlánul híresztelte a belügyminiszter posztot betöltő felperesről, hogy az országos rendőr-főkapitányi működése idején többször megjelent az alvilág által rendezett eseményeken, és ezekről kocsijában hol húszmillió, hol ötvenmillió forintot tartalmazó táskákkal távozott. A sajtótájékoztatón elhangzottak rendkívüli nyilvánosságot kaptak, azokat napokig vezető hírként közölték. A jogerős ítélet a felperes személyes előadását bizonyítás nélkül elfogadva megállapította, hogy a jogsértéssel okozati összefüggésben a felperest jelentős hátrány érte, különösen az általa betöltött tisztségre tekintettel, mert mind Magyarországon, mind nemzetközi kapcsolataiban magyarázkodásra kényszerült. A felülvizsgálati eljárás során hozott határozatában a Legfelsőbb Bíróság így indokolt: téves az alperesnek az az álláspontja, hogy a jogsértéssel okozati összefüggésben nem vagyoni kártérítés megítélésére kizárólag csak akkor van lehetőség, ha a sérelmet szenvedett személy tételesen bizonyítja nem vagyoni hátrányait. *Azt, hogy a sérelemmel okozati összefüggésben a felperest érte olyan hátrány, amely indokolja a nem vagyoni kárpótlás megítélését, esetenként köztudomású tényként a Pp. 163. § (3) bekezdésének értelmében a bíróság külön bizonyítás nélkül is valónak fogadhatja el.* A perbeli esetben a jogsértés jellege és a felperesnek a közéletben betöltött helyzete alapján külön bizonyítás nélkül, köztudomású tényként elfogadható, hogy az alperes nyilatkozata a felperes megítélését rendkívül hátrányosan érintette, a felperes iránti bizalmat megingatta, és tekintélyét csorbította, mely olyan súlyos hátrányt jelent, ami a nem vagyoni kárpótlás megítélését indokoltá tette. A bíróság az összecszerűség körében sem kívánta meg a hátrány előzőeket meghaladó konkretizálását, annak indokául a Pp. 206. §-ának (3) bekezdésére utalást (a bírói mérlegelést) ebben az esetben is elegendőnek ítélte.²¹

A köztudomásra való hivatkozás problémái

Ahogy az esetek is mutatják, a köztudomásúra hivatkozás a jogsértő magatartás és a kár közötti okozati összefüggés, a kár hátránya, valamint bizonyos esetekben a kár mértékének megállapítása körében jellemző. A további tények (jogellenesség – személyiségi jogsértés, illetve a felróhatóság hiánya) minden esetben tényleges bizonyítást igényeltek. A gyakorlat analizálása révén az alábbi megállapításokat tehetjük:

²¹ Lásd a BH. 2002. 178. számú jogesetet.

– a bíróságok hol felhívják a Pp 163. § (3) bekezdését, és döntésük indokolásában megjelölik, hogy az adott megállapítást a köztudomás alapján tették, hol mellőzik mindezt, és a valójában a köztudomás alapján megállapított tényt egyszerűn megjelenítik a döntéseikben;²²

– a döntések egy része szó szerint idézi a Pp. 163. §-ának (3) bekezdését, így annak második mondatát is,²³ de ténylegesen nem látható, hogy a bíróságok valójában figyelmeztetnék a feleket a tárgyaláson a döntéshozatal előtt azon köztudomásúnak tartott tényekre, melyeket a döntésnél figyelembe kívánnak venni;

– a köztudomásra alapított ténymegállapítás jellemzően az adott és bizonyított jogsértés következtében szükségszerűen előálló nem vagyoni kártérítésre alkalmas mértékű (a szükséges hátrányminimumot elérő vagy meghaladó) hátrány, kár beállításának megállapítása körében jelenik meg, ezen esetek egy részében azonban a kompenzáció (összezszerűség) meghatározásához szükséges hátrány mértékének megállapításához már tényleges bizonyítást várnak el;

– a döntések más csoportjánál nem pusztán a jogsértés következtében előálló hátrányt, de annak a kártérítés összezszerűségének meghatározását lehetővé tevő paramétereit (mibenléte, jellemzői, mértéke) is köztudomásúként határozzák meg tényleges bizonyítási igény felvetése nélkül;

– a jogsértés és a köztudomásúként megállapított hátrány közötti okozati összefüggés fennállása valamennyi esetben szintén köztudomásúként kerül megállapításra.

A fentiek alapján indokolnak mutatkozni felhívni a figyelmet bizonyos veszélyekre:

A Legfelsőbb Bíróság publikált eseti döntésében rámutatott arra, hogy a bíróság hivatalos tudomása alapján történt ténymegállapításra csak akkor kerülhet sor, ha e tényekre a bíróság a felek figyelmét felhívta. Ennek elmaradása elzárja a felet a bíróság hivatalos tudomásával szembeni bizonyítás lehetőségétől, miáltal olyan lényeges eljárási szabálysértés valósul meg, ami a jogorvoslati eljárás során az ítélet hatályon kívül helyezésére ad okot.²⁴ Mindez nyilvánvalóan irányadó a hivatalos tudomás alapján történő ténymegállapítással egy tekintet alá eső köztudomás alapján történő ténymegállapításokra is. Bizonyos jogsértéseknek valóban van köztudomásúan hátrányos következménye, de az egyes esetek, érintettek és situációk szinte szükségszerű különbözősége megteremtheti (ha megteremtheti, akkor meg is teremti) azokat az eseteket melyekben a köztudomásra való hivatkozás nem ad megoldást. A bíróságok általában nem is vizsgálódnak abban a körben, hogy az egyébként valóban köztudomású következmény az adott esetre is áll-e, nincsenek-e esetleg attól való eltérésre utaló

²² Fel nem hívott, de nyilvánvalóan köztudomás alapján tett ténymegállapításra lásd még a Dunaújvárosi Városi Bíróság 4 P.20.676/1994., a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bíróság Pf. 20.486/1993., a Veszprém Megyei Bíróság P.20.412/1996. számú ügyeit, illetve a Legfelsőbb Bíróság Pf. III.22.704/1996. számú határozatát, és az alapjául szolgáló első fokú ítéletet.

²³ „ezeket a tényeket a bíróság akkor is figyelembe veszi, ha azokat a felek nem hozták fel, köteles azonban a feleket e tényekre a tárgyaláson figyelmeztetni.”

²⁴ Lásd a BH. 2002. 75. szám alatt közzétett jogesetet.

jelek, momentumok. Ugyanakkor a végzetes tévedések elkerülése, és valamennyi peres fél eljárásbeli jogainak biztosítása érdekében minimumként követelhető, hogy az ellenérdekű fél részére biztosítsuk az ellenbizonyítás lehetőségét. Ez pedig úgy érhető el, ha a bíróság csak és kizárólag olyan ténymegállapítást használ fel érdemi döntésében, melyre a felek figyelmét felhívta, és ehhez kapcsolódóan az ellenbizonyítás lehetőségéről és annak elmaradása következményeiről a feleket a Pp. 3. § (3) bekezdése szerint tájékoztatta. Ennek megvalósulása, és az eredményes ellenbizonyítás hiányában a bíróság jogszerűen tehet köztudomásra alapított ténymegállapítást, ám ennek elmulasztása esetén pusztán feltevésre alapozott döntés születik.

A fentiekből következően elmondható, hogy a bíróság számára kötelező volna, hogy ha köztudomás alapján állapít meg valamely tény, akkor ezt mind a felek előtt, mind a döntése indoklásában világosan kifejezésre is juttassa. Ennek hiánya a peres felet szükségszerűen elzárja attól, hogy eljárásbeli jogával élhessen.

Az okozati összefüggés, a kár valamint annak mértéke köztudomás szerinti mint „szükségszerűek” megállapítása a sematizálás előtt nyit utat. Holott ennél mi sem áll távolabb a nem vagyoni kártérítés intézményétől. A nem vagyoni kártérítés a kompenzációt tekintve mindig egyedi. Az adott károsultnál az adott helyzetben bekövetkezett hátrányt kompenzálja. Ezért kizárt még a jogosulti együtteség is. Ahogyan a Hajdú-Bihar Megyei Bíróság fellebbezés folytán hozott határozatában kifejtette: még a közös gyermeküket elvesztő szülők is csak személyenként terjeszthetnek elő nem vagyoni kártérítés iránti keresetet, ami szintén csak jogosult személyenként bírálható el.²⁵ Az adott hátrány nem sematizálható, személyenként külön-külön mérhető fel, állapítható meg, és bírálható el. A hátrány relativitása pedig maga után vonja a kompenzáció relativitását, mely az összecszerűség meghatározásának az alapja. Ugyanazon jogsértés bizonyos esetekben és személyeknél hátránnyal jár, ám bizonyos esetekben és személyeknél nem.

Ahogyan az egyik fent ismertetett döntésben is szerepel, a közéleti szereplő bűncselekmény elkövetésével történő megrágalmazása, különösen nagy nyilvánosság előtt, és olyan választás előtt, melyben a megsértett személy is érdekelt, a köztudomás szerint a sértett közéleti szereplőnek kompenzációra alkalmas hátrányt okoz. Azonban hadd álljon itt egy ellenpélda is:

A tényállás szerint a 2002. évben az önkormányzati választásokat megelőzően 10 nappal B. községben falugyűlés megtartására került sor. Azon részt vett a felperes mint a község polgármestere, a helyi képviselőtestület tagjai, a közeli kisváros néhány prominens személyisége, valamint 60 választójoggal rendelkező lakos (a községben pár százan laknak). A gyűlésen az egyik választópolgár hozzászólásában valótlannul állította, hogy: „polgármester úr [...] ön a falu pénzéből fizeti ki a saját vízfogyasztását”. A polgármester – egyebek mellett – nem vagyoni kártérítés iránt terjesztett elő keresetet a valótlannul tényállítást kijelentő személlyel szemben, hivatkozva arra, hogy az adott jogsértésnek köztudomású következménye a nem vagyoni hátrány, melyet illetően a Legfelsőbb Bíróság gyakorlata alapján a bíróság bizonyítási eljárás lefolytatása nélkül is határoz.

²⁵ Lásd a Hajdú-Bihar Megyei Bíróság Gf. 40.157/2002. sz. határozatát.

A bíróság azonban a „köztudomás” felhasználása helyett bizonyítást rendelt el, és annak eredményeként megállapította, hogy a polgármestert 10 nappal később a község választói a négy évvel azelőtti választások eredményével szinte egyező arányban újraválasztották. Szintén megállapította, hogy a valótlan tényt állító személyt a község egész lakossága mint összeférhetetlen, a polgármesterrel egyébként is haragos viszonyban álló személyt ismerte, és véleményének illetve állításának hitelt a közösség nem adott. Ugyancsak kiderült, hogy a polgármester az elhangzottak miatt még magyarázkodásra sem kényszerült senki előtt, így az adott nyilatkozat társadalmi megbecsültségén, közösségen belüli helyzetén nem változtatott, tekintélyét nem csorbította, élethelyzetében változást nem eredményezett. Minderre tekintettel pedig arra a következtetésre jutott, hogy a személyiségi jogsértés ugyan megtörtént, annak egyéb szankciói alkalmazhatóak is, azzal okozati összefüggésben azonban a felperesnél nem vagyoni hátrány nem jelentkezett, így a nem vagyoni kártérítés iránti keresetet elutasította.²⁶

A közeli hozzátartozó elvesztése a köztudomás szerint szintén jelentős hátrány. A bírói gyakorlat emellett következetesen megköveteli a tényleges bizonyítást, és mellőzi az egyszerű köztudomásra hivatkozást.²⁷ Aligha lenne helyeselhető más eljárás. A hétköznapi tapasztalatainkra hagyatkozva is beláthatjuk, hogy igen sok esetben áll fenn akár közeli hozzátartozók között olyan haragos, ellenséges, vagy éppen elhidegült, közömbös viszony, amely mellett a másik elvesztése kompenzálást kívánó hátránynak semmi esetre sem tekinthető.

A fentiekkel szemben a köztudomás szerint öröm és előny egy egészséges gyermek megszületése. Kizárja-e ez a köztudomásunk azt, hogy adott esetben mindez hátrányként jelentkezzen?

A Veszprémi Városi Bíróság előtt folyamatban volt per²⁸ tényállása szerint az alperesi kórház a felperes kérelmére terhesség-megszakítási műtetet hajtott végre a felperesen. A beavatkozást az alperes elvétette, a terhesség nem szakadt meg, a felperes a terhességből ép és egészséges gyermeket szült. A perben a felperes vagyoni és nem vagyoni kárigényt egyaránt előterjesztett. A bíróság megállapította, hogy a követelések a felperes gyermekének létezésével, felnevelésével kapcsolatosak, melyek a kár fogalmából következően akkor lennének érvényesíthetők, ha az egészséges gyerek létezését, felnevelésének költségeit a felperes személyére, vagy vagyonára vonatkozó hátránynak lehetne tekinteni. A gyerek létezését, felnevelésének költségeit azonban hátránynak sem jogi, sem társadalmi, sem erkölcsi értelemben nem lehet tekinteni. Erre alapítottnan a bíróság a felperes keresetét e részében elutasította.

Azonban a bírói gyakorlatban született erre a problémára más megoldás is:

²⁶ A Püspökladányi Városi Bíróság I P.20.458/2002. számú ügye.

²⁷ Pl. a Csongrád Megyei Bíróság 2 Pf. 21.986/1994, illetve a Legfelsőbb Bíróság Pf. III. 22.955/1993. számú ügyei.

²⁸ A Veszprémi Városi Bíróság 7 P.22.297/1996. számú ügye.

A felperesnek három gyermeke és férje van. Férje pszichés betegség miatt 67%-ban csökkent munkaképességű, gyermekeik kettő és hét év közöttiek, harmadik gyermekük genetikai károsodással született. Egzisztenciálisan bizonytalanságban élnek, melyből kiutat az jelenthet, hogy a felperes harmadik gyermeke óvodai elhelyezése révén ismét munkát vállalhat. Ennek reményében kis telket vásárolnak, melyen tervezik életük első saját otthonának felépítését. Terveik megvalósítása érdekében úgy határoznak, hogy további gyermekeket nem vállalnak, és ezért a felperes nőgyógyászhoz fordul fogamzásgátló injekció beadása érdekében. A nőgyógyász (a későbbi alperes) ezt meg is teszi, de anélkül, hogy a felperes állapotát, esetleg már fennálló terhességét vizsgálat tárgyává tenné. Egyben tájékoztatja a felperest az injekció várható mellékhatásairól, melyek történetesen a terhesség tüneteivel szinte azonosak. Mint utóbb kiderül a beavatkozás időpontjában a felperesnél már fel nem ismert terhesség állt fenn, melyről – a jeleket a szer mellékhatásának gondolva – csak akkor szerez tudomást, amikor kontrollra kell jelentkeznie, ám a terhesség megszakítása ekkor már jogi tilalom alá esik. A beadott szer a genetikai károsodás esélyét a kétszeresére növeli, ami figyelemmel a harmadik gyermek genetikai károsodására, a terhesség lefolyása során mind a felperes, mind az egész családja számára állandósult, feszült helyzetet okoz. A jövőbeli bizonytalanság, az egzisztenciateremtő tervek szertefoszlása konfliktust teremt családon belül, az újabb terhesség miatt pedig az addigi szállásadók a családot az utcára teszik. Ilyen előzmények után épen és egészségesen megszületnek a negyedik gyermek. A családnak azonban nincs hol laknia, az anya nem tud kereső foglalkozás vállalni, a tökéletes kilátástalanság folytán az apa öngyilkosságot kísérel meg, majd pszichiátriai fekvőbeteg kezelésre kerül, az anyát pedig négy gyermekével átmenetileg szociális intézetben helyezik el. Utóbb a család egyesül, szívességi lakáshasználatot kapnak, ám a negyedik gyermek körüli teendők, valamint a gyerekek számának növekedése miatt (így már csak a kíséretükhöz is állandóan két felnőtt szükséges) jobb perspektívákkal kecsegtető jövőjük reménytelenné és kilátástalanná válik. A felperes nem vagyoni kár megtérítése iránt terjesztett elő keresetet az alperessel szemben, aki a perben hivatkozott – egyebek mellett – arra, hogy a gyerek megszületése nem lehet kár, továbbá, hogy a szociális ellátórendszer hiányosságai, és a szociális ellátások alacsony összege az ő terhére nem írhatóak.

Az ítélet indokolása szerint – azon túl, hogy megállapította: az alperes részéről a felperes személyiségi jogainak (önrendelkezési jog) megsértése nyilvánvaló, és úgyszintén nem foghat helyt az alperes meglehetősen cinikus védekezése – a felperes emocionális, pszichés, materiális, családi és más egzisztenciális körülményeinek változásai olyan hátrányok, melyek a nem vagyoni kár bármelyik létező meghatározása esetén annak fogalmi körébe vonhatóak. A gyerekvárás, gyerekszülés és gyereknevelés bár általában valóban nem kár, ám nem zárható ki, hogy bizonyos, valóban periférikus esetekben mégiscsak akként manifesztálódják. Erre pedig a szülői szándékok és a következmények együttes és részletes tényfeltáráson alapuló értékelése alapján lehet következtetni.²⁹

²⁹ A Püspökladányi Városi Bíróság 1.P.20171/2002. számú ügye.

A kár relativitása abban rejlik, hogy ugyanaz az esemény a konkrét szituáció és személyek függvényében lehet kár, de lehet az ellenkezője, előny is. Ugyanazon jogsértő cselekmény idézhet elő hátrányt, vagy maradhat hátrányos következmények nélkül is. A hátrány kompenzálására alapot adó mértéke pedig szinte kizárólag az adott esetre vetítve határozható meg.

Minderre tekintettel nem kis veszélyeket hordoz magában az az eljárás, ami megelégszik a jogsértés bizonyításával, és ahhoz szinte automatikusan kapcsolja a nem vagyoni kártérítés szankcióját, mondván, hogy az adott jogsértésnek úgyis köztudomású következménye a szintén köztudomás szerinti jellegű és mértékű kár, hátrány.

Összegzés

Annak helyeslő elismerése mellett, hogy a nem vagyoni kártérítési perekben a domináns bírói gyakorlat a döntéshez a kárfelelősség érdemi vizsgálatát, és a tényleges bizonyítottságát kívánja meg,³⁰ a köztudomásra alapított döntések előretörése kapcsán következtetéseimet és javaslataimat az alábbiakban fogalmazom meg:

1. A bíróság csak abban az esetben tehet a történeti tényállás részévé köztudomás alapján megállapított tényt, ha arra a felek figyelmét a döntéshozatalt megelőzően valóban felhívta, és az ellenbizonyítást az annak lehetőségéről, és elmaradása következményeiről történt tájékoztatás mellett lehetővé tette.

2. A bíróságnak mind a felek előtt, mind döntése indokolásában világosan, és a Pp. 163. § (3) bekezdésének felhívásával meg kell jelenítenie, ha az adott tényt köztudomásul tényként állapította meg.

3. A sematizáció elterjedésének megelőzése érdekében a köztudomás szerinti ténymegállapítást a fenti feltételek megléte esetén is szűkre, csak a kétséget kizáróan köztudomású tények körére célszerű szorítani, a gyakorlatnak a jelenleginél szélesebb körre történő kiterjesztése elé gátat kell emelni.

4. Az említett példák közül azonban még egy – szélesebb érvényességi körű – következtetés is levonható. Az esetek az „anyagi jog – eljárás jog – bírói gyakorlat” viszonylatában azt is szemléltetik, hogyan formálhatja egy eljárásjogi szabály alkalmazása az anyagi jogi szemléletet. A nem vagyoni kártérítés anyagi joga szerint egyértelmű, hogy a jogsértő magatartás és a kár a nem vagyoni kártérítés két egymástól elkülönült és együttesen megkövetelt eleme, úgyszintén az is, hogy pusztán a jogsértő magatartás a nem vagyoni kártérítési igényt nem alapozza meg. A Pp. 163. § (3) bekezdésében foglalt eljárásjogi szabály felhasználásával azonban a bírói gyakorlat mégiscsak megteremti annak lehetőségét, hogy egyetlen tisztázást igénylő kérdéssé a jogsértő magatartás vizsgálatát redukálja, és annak megállapítása esetén ahhoz automatikusan kapcsolja a nem vagyoni kártérítési következményt. Mindezt arra hivatkozással, hogy az adott jogsértő magatartásnak a nem vagyoni kár szükségképpen és köztudomású következménye, melyre tekintettel az a jogsértés tényének fennállása esetén külön vizsgálatot nem igényel.

³⁰ Lásd Köles Tibor: A nem vagyoni kár. HVG-Orac Kiadó, Budapest, 1997., és Uő.: Orvosi műhibaperek. HVG-Orac Kiadó, Budapest, 1999. című műveiben publikált valamennyi döntést.